

O VZŤAHU FILOZOFIE A VEDY

B. M. KEDROV, *Filozofia a veda. Pravda*, Edícia Filozofické odkazy 1980, 384 s.

Publikačná činnosť akademika B. M. Kedrova, významného sovietskeho filozofa, historika vedy, je obdivuhodná nielen počtom prác (je autorom takmer tridsiatich samostatných vedeckých monografií, desiatok štúdií, odborných článkov), ale aj šírkou tematického diapazónu. Kedrov počas svojho plodného života skúmal problémy vedeckého poznania, venujúc osobitnú pozornosť analýze vedeckých objavov (monografia o Mendelejevovom objave periodického zákona chemických prvkov získala zaslúžený ohlas medzi filozofmi a špeciálnymi vedcami doma i v zahraničí), sústredil sa aj na problematiku klasifikácie vied, kategórií a zákonov materialistickej dialektiky; pozoruhodný je aj jeho príspevok k rozpracovaniu podstaty vedeckej revolúcie v súčasnej prírodovede či analýze dejín vedy (najmä chémie a fyziky).

V knižnom výbere opatrenom fundovaným úvodným slovom V. Černíka má čitateľ možnosť oboznámiť sa s reprezentatívnymi ukážkami tvorby tejto výraznej filozofickej osobnosti z obdobia posledných dvoch desaťročí. Kniha napriek tematickej pestrosti predstavuje ucelený súbor štúdií a statí venovaných problémom vzťahu filozofie a vedy. Tvoria ju tri relatívne samostatné časti, v ktorých sa sústreďuje pozornosť na otázky vedeckej výstavby filozofie (I. časť), filozofickej syntézy dejín vedy (II. časť) a napokon na otázky vzťahu filozofie a metodológie prírodných vied (III.

časť). Celou knihou sa ako hlavná nifť tiahne autorom silne zdôrazňovaná myšlienka o nevyhnutnosti budovať filozofiu ako vedu, ako aj o nevyhnutnosti dialektickej analýzy a syntézy vedy v celom jej logicko-historickom vývine.

V úvodnej časti rozvíja Kedrov niektoré základné tézy o vedeckej výstavbe filozofie, a to formou odpovede na článok Alfreda Ayera, v ktorom sa autor pokúšal postaviť proti sebe filozofiu a vedu, pozbavujúc pri tom prvý statusu vedeckosti. Proti Ayerovej téze, že základnou podmienkou konštituovania vedy je vytvorenie svojho osobitného jazyka, dôvodí Kedrov, že veda „sa stáva skutočnou vedou vtedy, keď objaví prvé zákony javov, ktoré skúma“. (s. 32) Vytvorenie samostatného jazyka je dôsledkom objavenia zákonov, ktoré tvoria predmet tej ktorej vedy. Toto tvrdenie má veľký význam i preto, že ukazuje na hlbšiu spätosť genézy vedeckého poznania s potrebami spoločenskej praxe (s potrebami objaviť zákony a používať ich ako nástroje efektívneho pretvárania skutočnosti). Kedrov odhalil nedôslednosť, ktorej sa Ayer dopúšťa pri úvahách o vzťahu filozofie a vedy tým, že nerozlišoval vo filozofii jej predvedecké štádium od vyvinutej filozofie, ako aj tým, že nepochopil rozdiel medzi súčasnou buržoáznou filozofiou (ignorujúcou existenciu objektívnych zákonov) a medzi marxistickou filozofiou, ktorej predmetom sú práve objektívne zákony

najvšeobecnejšieho charakteru. Z toho, že každý zákon predstavuje časť všeobecnej zákonitej súvislosti všetkých javov, vyplýva, že čím je zákon širší, t. j. na čím väčšiu oblasť javov sa vzťahuje, tým menej konkrétne a menej presné budú výsledky explanačných a predikačných procedúr vybudovaných na danom zákone a naopak. Ak predmetom každej špeciálnej vedy sú zákony určitých vybraných oblastí skutočnosti, predmetom filozofie, dôvodí Kedrov, sa stali najvšeobecnejšie zákony každého vývinového procesu prírody, spoločnosti a ľudského myslenia. Kedrova kritická analýza názorov vylučujúcich filozofiu práve pre vysoký stupeň všeobecnosti jej zákonov zo systému vied nekončí len teoretickými závermi; autor na bohatom materiáli z histórie vied dokazuje univerzálnu platnosť najvšeobecnejších zákonov vývinu a pohybu a jasne demonštruje ich gnozeologicko-heuristickú hodnotu pri formulovaní vedeckých objavov. Kognitívna sila dialektiky spočíva podľa Kedrova v schopnosti „navigovať“, zorientovať špeciálnych vedcov pri výskumoch vybraných úsekov reality. Plnenie tejto náročnej funkcie univerzálnej metódy vedeckého poznania, metódy teoretického i praktického pretvárania skutočnosti môže zabezpečiť len vedecká filozofia opierajúca sa o materialistickú dialektiku.

Skúmajúc historicko-gnozeologické predpoklady, ako aj výsledky rozpracovania Heglovej dialektiky v rámci marxistickej filozofie, prichádza autor k zaujímavej typológii vedeckých revolúcií. Prvým gnozeologickým typom sú podľa neho vedecké revolúcie, ktoré priniesli stratu viery v znanie, vytvorili radikálny prechod od zobrazovania bezprostrednej javovej formy predmetu k odhaleniu jeho skrytej podstaty (Koperníkova revolúcia v astronómii). Druhý typ znamenal podľa Kedrova stratu viery v nemennosť ve-

cí a formoval sa ako postupné včleňovanie vývinového hľadiska do skúmania podstát (Darwinova evolučná teória); napokon tretí typ vedeckej revolúcie charakterizuje autor ako ďalšie rozvinutie idey vývinu v skúmaní podstát: v chápaní podstát ako historicky vzniknutých systémov vzťahov, t. j. ako genetickej štruktúry (revolúcia v súčasných vedách).

Veľmi podnetné sú úvahy Kedrova o výstavbe dialektiky ako univerzálne všeobecnej metódy. Autor požaduje aplikovať na samu dialektiku základné dialektické princípy: princíp jednoty sveta a princíp vývoja a to v ich organickej jednote. Nielen teoretický, ale aj metodologický, dokonca metodický a praktický význam má požiadavka vysvetľovať marxistickú dialektiku metódou postupu od abstraktného ku konkrétnemu, pričom pod abstraktným chápe Kedrov v zhode s klasikmi obraz zárodočného, elementárneho, najnerozvinutejšieho vzťahu systému a pod konkrétnym naopak obraz rozvinutej jednoty mnohotvárneho v danom celku. Azda práve tento princíp zdôrazňovaný Kedrovom by mal byť v súčasnosti najužším „dotykovým“ bodom medzi špeciálnymi vedami a filozofiou, poskytuje totiž základnú orientačnú direktívu pre výstavbu vedeckých teórií.

Pri rozpracovávaní problému klasifikácie vied vyslovil Kedrov dôležitú myšlienku o nevyhnutnosti spájať objektívny prístup s princípom subordinácie (vývinu). Rozumie pritom potrebu vyvodíť klasifikáciu vied z klasifikácie základných druhov pohybu hmoty, organicky zjednotiť túto požiadavku s historickým prístupom, spojiť štruktúrne hľadisko s genetikým a aplikovať na oba postup od abstraktného ku konkrétnemu. Po vyslovení základných postulátov budovania marxistickej klasifikácie vied sa autor kriticky obracia k jednostranným koncepciám klasifikácie vied, roz-

pracovaným v predmarxistickej či súčasnej nemarxistickej filozofii, upozorňujúc najmä na ich subjektivismus a formalizmus. Pre Kedrova je príznačné, že ako pri viacerých teoretických problémoch, aj v súvislosti s klasifikáciou vied skúma metodologické, ale aj prakticko-spoločenské dôsledky určitého spôsobu riešenia problému.

Úzko spätý s rozoberaným problémom je i problém teoretickej syntézy vied, tento však autor chápe širšie, pretože vystihuje „nielen interdisciplinárne vzťahy a vzájomné súvislosti rôznych vied medzi sebou, ale aj vnútrodisciplinárne procesy zamerané na teoretické spájanie rôznorodého empirického materiálu“. (s. 222) Za základné formy teoretickej syntézy pokladá autor syntézu empirických poznatkov a to pomocou hypotézy, zákona a teórie; vyvinutejšou formou je syntéza vedeckých teórií pomocou princípu korešpondencie; jej príbuzná je forma založená na princípe asociácie a táto je zase akýmsi medzistupňom k ďalšej forme, tzv. syntetickej, ktorej charakter spočíva v odhalení jednoty protikladov. Aplikuje sa v prípade boja konkurujúcich teórií (hypotéz), z ktorých každá zobrazuje relatívne pravdivo len jednu z protikladných stránok skúmaného objektu.

Nesmierny prínos predstavujú aj práce Kedrova venované metodologickým problémom prírodných vied. V štúdiách sústredených do tohto tematického celku analyzuje autor zaujímavým spôsobom pojem elementárnosti v najnovšej prírodovede, vymedziac tri jeho základné vývojové stupne (naturfilozofický, jednostranne analytický a analyticko-syntetický). Nadväzujúc na Marxovu myšlienku, vysvetľuje Kedrov princíp elementarity ako moment postupu od abstraktného ku konkrétnemu, t. j. od jednoduchšieho, nerozvinutejšieho k vyvinutejšiemu a zložitejšiemu. Nesporne podnetnými sú i analýzy vedeckých objavov (konkrétne objavu periodického zákona chemických prvkov) a napokon aj analýzy konštruktívnych úloh „najnovšej revolúcie v prírodovede“.

Kniha *Filozofia a veda*, zostavená z článkov a štúdií akademika B. M. Kedrova, prináša ešte mnohé iné zaujímavé myšlienky o vzťahu filozofie a špeciálnych (najmä prírodných) vied. Je aplikáciou dialektiky ako metódy na výstavbu samej dialektiky a ako taká môže mať inšpiračnú úlohu pri ďalšom tvorivom rozvíjaní marxisticko-leninskej filozofie.

Etela Farkašová

K PROBLÉMU DETERMINIZMU

J. FODOROVÁ, Vývin deterministickej koncepcie a jej vzťah ku kvantovej mechanike. (Die Entwicklung der Determinismus—Konzeption und ihre Beziehungen zur Orantenmechanik.) Akadémiai kiadó, Budapest 1980, 296 s.

Otázka, či existuje vo svete nejaký poriadok, či v ňom vládne určitá príčinnosť a zákonitosť, alebo je vývoj sveta viac-menej chaotický, bola predmetom skúmania od samých počiatkov filozofického myslenia. Retrospektívny pohľad na dejiny filozofie

dokazuje, že pokusy odpovedať na túto otázku boli nanajvýš rôznorodé — od jednoznačne odmietavých až po absolútne deterministické, vrátane rôznych snáh o „kompromis“ medzi týmito dvomi krajnými stanoviskami. S chápaním determinizmu však úzko